

Костюченко О. В.,

*доктор психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

СПРИЙМАННЯ В ОСНОВІ УСВІДОМЛЕНОГО ПСИХІЧНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ СВІТУ

Анотація. У статті теоретично аналізується проблема перцептивної репрезентації світу, розглядаються особливості проявів перцептивних компонентів образу світу. Зауважено на тому, що образ сприймання частіше розглядається як репрезентація окремого об'єкта, а не оточуючої реальності в цілому.

Ключові слова: сприймання, образи сприймання, перцептивна репрезентація світу.

Kostiuchenko O. Perception is the basis of a conscious mental representation of the world

Summary. The article theoretically analyzes the problem of perceptual representation of the world, considers the peculiarities of the manifestations of perceptual world' image components. It is noted that the image of perception is more often considered as a representation of a separate object, and not of the surrounding reality as a whole.

Key words: perception, images of perception, perceptual representation of the world.

Зростання суб'єктивної невизначеності світу й інтелектуальна розгубленість сучасників змінюють сприймання, яке водночас змінює їхнє уявлення про те, що є позитивним чи негативним у навколишньому світі, формуючи до нього ставлення. Вихідними положеннями щодо сутності перцептивної діяльності є розуміння сприймання як джерела знань людини про навколишній світ, як складного процесу структурного поєднання інформації про окремі якості предмета і створення його цілісного образу. Аналіз психологічних досліджень (Б. Ананьєв, О. Леонт'єв, О. Лурія, В. Зінченко, С. Рубінштейн, Б. Ломов, К. Коффка, В. Келер, М. Вертгеймер, Р. Арнхейм та ін.) свідчить, що саме в ефективному інформуванні про властивості об'єктів середовища та організації дій людини відповідно до зміни умов її життя відіграє значну роль об'єктивне перцептивне відображення.

Зауважимо, що образ сприймання і образ уявлення об'єкту – це явище свідомості, яке безперервно піддає ревізії власний зміст, в тому числі той, який моделює саме цей зміст. За думкою Д. Майерса (2001),

«...ми сприймаємо світ не таким, яким він є насправді, а таким, яким нам здається» [4, с. 265]. Х. Шиффман (2003) вважає, що наше сприймання світу «...не є безпосереднім, прямим сприйманням, а конструюється нами ...» [10, с. 380-382]. Про те ж повідомляє В. Петренко (2005), засвідчуючи «ідею опосередкування, заломлення існуючого сприймання через якісь структури знань, ідею накладення на теперішнє слідів минулого, узагальненого і впорядкованого» [6, с. 24].

Сприймання, або перцептивний образ вважається: «... активним і творчим процесом процес, який створює усвідомлене психічне відображення предмета та ситуації в цілому у вигляді цілісного знання; «...» опосередкований індивідуальним досвідом суб'єкта, що розглядається як рішення їм свого роду перцептивної задачі» [2, с. 13]; «будується відповідно до властивостей оточуючого нас предметного світу, але цей образ є також результатом активної взаємодії суб'єкта зі світом, взаємодії, опосередкованої предметною діяльністю» [2, с. 281]; «... цілісним когнітивним процесом в якому фіксується, оцінюється й інтерпретується об'єктивна реальність у різних модифікаціях» [5, с. 7]; «... актом психічного моделювання змін стану людського тіла, що включає в себе конструювання особливих психічних репрезентацій цих змін і розгляд свідомістю утворених конструктів як репрезентацій навколишньої реальності» [7, с. 162].

Образ сприймання частіше розглядається як репрезентація окремого об'єкта, а не оточуючої реальності в цілому. Поняття «репрезентація» (фр. *representation* – відтворення, показ) охоплює уявлення або образ, репродукція презентації, або повторення, заміщення [9], позначає: представництво від когось, чогось; кодування і накопичення сенсорної інформації в мозку; представлення одного в іншому і за допомогою іншого. Тому обговорювані в психології образи навколишнього світу метафорично можна представити як суму картин в музеї, а не сам музей, в якому, крім картин, є стіни, вікна, двері, підлога, персонал, інші глядачі тощо.

Отже, є всі підстави припустити, що при сприйнятті людиною навколишньої реальності в її свідомості одночасно присутні дві різні групи психічних явищ. Перша – те, що прийнято називати образом сприймання навколишнього світу, або те, що Дж. Гібсон (1988) назвав «видимим полем» [1]. Другу групу існуючих у свідомості явищ можна назвати моделлю-репрезентацією навколишнього світу («видимий світ» за Дж. Гібсоном).

Наразі в психології відповідно образ сприймання розглядається як репрезентація цього самого навколишнього «предметного світу». С. Поляков протиставляє цьому те, що «... саме наша свідомість буде сенсорні гештальти – образи сприймання, які й конституують для нас строго певним чином недоступний нам ніяк інакше «світ у собі»». Саме наша свідомість у своїх репрезентаціях конститує, вибудовує для нас недоступну нам ніяк інакше оточуючу об'єктивну реальність у вигляді

«предметного світу» і виділяє в ньому предмети, їх властивості, дії, відносини тощо» [7, с. 279]. Питання про те, що грає найбільшу роль у процесі формування наших образів сприймання: зовнішній світ чи свідомість, невіршений, а тому носить неконструктивний характер.

Черговим доказом існування моделей-репрезентацій як таких є те, що в літературі давно і широко обговорюється під назвами «картина світу», «образ світу», «видимий світ» тощо (А. Леонтьєв, 1983, С. Смирнов, 1985; Дж. Гібсон, 1988; А. Леонтьєв, 2001 та ін.). Необхідно розрізнати актуальну модель-репрезентацію реальності або «сприйманий світ» (постійно добувається актуальною моделлю-репрезентацією цього ж світу) і перцептивну полімодальну репрезентацію тієї ж реальності (сукупність перцептивних образів і відчуттів, які репрезентують сприйняту людиною в даний момент реальність і її саму в ній, що змінюються в процесі своєї поточної взаємодії одне з одним). Зазвичай вони жорстко скоординовані і взаємно доповнюють одне одного. Актуальна модель-репрезентація реальності явно виконує адаптаційну роль, дозволяючи діяти ще якийсь час в реальності навіть без візуальних образів її сприймання. При цьому візуальна частина моделі-репрезентації оточення, яка спливає в свідомості, актуалізується тактильними, кінстетичними, вестибулярними та іншими відчуттями, що дозволяють впізнавати навколишнє оточення.

У процесі сприйняття кожна конкретна модель-репрезентація актуалізується у свідомості специфічним «набором» «своїх» сенсорних вражень, які, мабуть, виступають у ролі «ключа», що відкриває «замок» певного виду. Навіть якщо вони (сенсорні враження) наступного разу дещо інші, ніж були колись, але в чомусь специфічні, вони здатні «відкрити» той же «замок».

Систему перцептивної репрезентація представлено через: шість феноменів (класів) сприймання (Ф. Олпорт) [8, с. 67-76], шість характеристик перцептивних феноменів (Ч. Осгуд), властивостей сприймання Ф. Олпорта [8, с. 113]; властивостей образу сприймання (О. Гусєв) [2, с. 25-28], на основі чого підтверджується, що виокремлені дослідниками якості образу сприймання є фактичними якостями сприйманого об'єкту: предметність, реальність, об'єктивованість, дистантність, об'ємність та ін., тобто образ сприймання і є сам сприйманий об'єкт.

Нами впорядковано властивості образів сприймання (або перцептивні психічні феномени) [3], що досліджувались різними авторами: усвідомленість (Ф. Brentano) або предметність (Ф. Олпорт, А. Гусєв); реальність або достовірність для нашого «Я»; полімодальність (А. Логвиненко), селективність, узагальненість, правильність, рухливість, керованість, індивідуальність (Ш. Надірашвілі); об'єктивованість (або об'єктивність); (С. Поляков); дистантність (В. Любімов); модальність; означеність, константність (Р. Таулесс,

О. Волков, Л. Натадзе, Ф. Клікс та ін.); цілісність і специфічна структурованість за принципом «фігура-фон» (В. Келер, М. Вертгеймер, К. Коффка та ін.); категоріальність (Дж. Брунер); виникнення образів сприймання в тісному зв'язку з наявною у свідомості кожної людини суб'єктивної «картою світу», або глобальною моделлю-репрезентацією світу, зумовленою попереднім досвідом і культурною приналежністю; залежність від наявної у спостерігача установки, контекстного «налаштування» (Дж. Гібсон, Х. Узнадзе, І. Фейгенберг), а також їх залежність від емоційного та мотиваційного стану сприймаючого; відносна незалежність від нашого «Я», що виражається в неможливості їх зміни довільним зусиллям свідомості; різна ступінь розуміння образу сприймання; відчуття знайомості – незнайомості та ін.

Таким чином, враховуючи вище сказане, можна стверджувати, що існує психічне «налаштування», точніше, внутрішнє сенсорне «уявлення світу», яке впливає на поточне сприйняття навколишньої реальності. Можна лише припустити, що наші перцептивні враження безперервно підлаштовуються під якісь існуючі в нашій свідомості «типові» звичні репрезентації реальності. Наше сприймання вхоплює якісь головні моменти, опорні пункти навколишньої реальності, і образ сприймання добудовується за допомогою образів уявлення та спогадів відповідної моделі-репрезентації до цілісного об'єкту.

Список використаних джерел:

1. Гібсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию. Москва: Прогресс, 1988. 462 с.
2. Гусев А.Н. Ощущение и восприятие. *Общая психология*; Т. 2. Москва: Акад., 2007. 416 с.
3. Костюченко О.В. Перцептивні основи образу світу у студентів. Київ: Інтерсервіс, 2013. 444 с.
4. Майерс Д. Социальная психология; пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 752 с.
5. Моляко В.О. Концепція творчого сприймання. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: зб. наук. пр.; за ред. В.О. Моляко, 12(5-1). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008, 7–14.*
6. Петренко В.Ф. Основы психосемантики. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 480 с.
7. Поляков С.Э. Феноменология психических репрезентаций. Санкт-Петербург: Питер, 2011. 688 с.
8. Психология ощущений и восприятия; под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и др. 2–е изд., исп. и доп. Москва: ЧеРо, 2002. 610 с.
9. Радионова С. А. Социология : энциклопедия; сост. А. А. Грицанов и др. Минск : Мир энцикл., 2003. 1312 с.
10. Шиффман Х. Ощущение и восприятие. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 928 с.